

jazykovou jinakostí? Ve druhé základní škole, kterou jsme pojmenovaly ZŠ Smaragdová, jsme detailní metodou konverzační analýzy zkoumaly skupinový rozhovor, jehož se účastnily české, ruské a ukrajinské žáčky. V 9. B se nezdálo, že by bylo mnoho problémů. Přesto jazyk a jinakost často přišly na přetřes. Zaměřujeme se na způsoby, jimiž ruskojazyčné žákyně a jejich spolužačky promlouvají o jinakosti a stejnosti v jejich škole.

Do ZŠ Zelená jsme přišly poprvé na přelomu května a června 2012, podruhé potom v říjnu a listopadu téhož roku. Školu, kterou jsme si vybraly, navštěvuje velké množství migrantů především z ruský mluvících zemí.¹⁸ ¹⁹ V rámci naší etnografie jsme se blíže seznámily se dvěma třídami: 5. A a 9. A.²⁰ V obou třídách byl výskyt dětí s jinou než českou etnicitou vysoký, obě třídy měly vstřícnou třídní učitelku, která byla ochotná s námi spolupracovat. Do terénu jsme vstupovaly s cílem hledat odpověď na otázku: Co znamená kategorie etnicity v prostředí školní třídy? Postupem času, jež jsme trávily spolu s dětmi, se vynořovaly další otázky: V jakých kontextech vystupuje etnicita na povrch? Kdy je pozitivním a kdy negativním sociálním markerem? Kromě nezúčastněného pozorování výuky a různých školních akcí (sportovní den, Den dětí, den otevřených dveří na střední škole) jsme pracovaly s dalšími etnografickými metodami, které nám pomáhaly rozkrývat vztahovou dynamiku třídy a způsoby, jimiž v ní etnicita zanechávala své stopy. Byly to skupinové rozhovory, které jsou ve výzkumu žákovských kolektivů daleko vhodnější než rozhovory individuální, protože se v nich rozměňuje asymetrie mezi

¹⁸ Více k sociálním a kulturním charakteristikám ruských migrantů, kteří mřív do Česka, jejich motivacím a strategiím migrace viz Sládek (2010) a Drbohlav a kol. (2001).

¹⁹ Naši školu navštěvovalo ve školním roce 2011/2012 celkem 447 dětí, z toho 403 s českým státním občanstvím. Další země původu: Rusko 14, Ukrajina 9, Vietnam 4, Ázerbájdžán 3, Bělorusko 3, Moldavsko 3, Kazachstán 2, Bulharsko 1, Chorvatsko 1, Mali 1, Polsko 1, Slovensko 1.

²⁰ Výzkum jsme v této škole mohly realizovat především díky velké vstřícnosti ze strany školy. Nešlo jen o ředitele, kterého jsme znaly již dříve, ale také další osoby z vedení, učitelského sboru i administrativy, jako paní hospodářka nebo pan školník, byly velmi otevřené a nápomocné. Velký dík patří oběma třídním, jež nám umožnily vstup do svých tříd a ochotně a otevřeně s námi o nich hovořily, ačkoli to vyžadovalo, že nám musely věnovat část svého volna.

dospělými výzkumníky a mladšími žáky, jež může být pro žáky v klasickém interview citelná, a žáci více ovlivňují průběh a podobu debaty (Hennessy a Heary, 2005). Byly to rovněž dotazníky, jejichž prostřednictvím jsme se snažily zachytit sociální zázemí dětí, a sociogramy mapující vztahy popularity a autority ve třídách. Vhled do institucionálního rámce fungování školy nám poskytl dokumentace o počtech žáků migrantů, školní vzdělávací program a další materiály zprostředkované ředitelem školy. Rozhovory s pedagogy, výchovnou poradkyní a preventistkou, jejichž analýze jsme se podrobně věnovaly v jiných textech (Jarkovská, Lišková a Obrovská, 2014), nám pomáhaly ukotvovat naše interpretace dění mezi samotnými žáky. Široká a pestrá škála etnografických dat společně s realizací terénního výzkumu vždy ve výzkumnickém tandemu zvyšují validitu našich zjištění.

V případě 9. B na ZŠ Smaragdová probíhal výzkum v listopadu 2011. Empirická data byla získána z *focus groups*, která pro náš výzkumný tým sesbírala podle našeho zadání agentura Factum Invenio. Pro tuto stať jsme vybraly data právě z 9. B, třídy, jež navštěvovaly děti ruských a ukrajinských rodičů. Skupinového rozhovoru se zúčastnilo šest žákyně této třídy, tři etnicky české a tři jiné národnosti. Rozhovor moderovaný pracovníci agentury, bez přítomnosti dalších dospělých osob, děti vedly v kontextu mikroklimatu své školní třídy. Tématem *focus groups*, které bylo dětem předem oznámeno, byly vztahy ve třídě. Rozhovory byly zaznamenány na videokameru a následně přepsány. Transkripty byly upraveny²¹ podle pravidel konverzační analýzy (CA).²²

3.1 Etnicita jako fluidní kategorie: případ 5. A

Do třídy 5. A jsme vstupovaly s tím, že jsou zde tři děti ruských rodičů, dvě děti vietnamských rodičů a jeden Čechofrancouz,

²¹ Za pečlivost při mravenčí práci, kterou takové přepisování vyžaduje, děkujeme Michalu Jaškovi.

²² V tomto textu používáme ustavený způsob přepisu pro CA podle Gail Jeffersonové. Vysvětlení užitých značek viz například zde: <<http://mis.ucd.ie/wiki/JeffersonianTranscription>>.